

AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH KÉT ÉVTIZEDE

Beszélgetés Kós Károllyal

— Nemsokára fél évszázada, hogy Ön megalapította az Erdélyi Szépmíves Céhet, a két világháború közötti romániai magyar irodalom nagy jelentőségű kiadvallalatát és műhelyét. Hogyan történt az alapítás?

— Voltaképpen tervezgetés, egyszerű „spekuláció” eredménye volt az egész. Már korábban próbálkoztam könyvnyomtatással Sztánán, ahol a háború után laktam. 1924-ben aztán megbeszéltük a Keleti Újságnál dolgozó barátaimmal: Kádár Imrével, Ligeti Ernővel, Nyíró Józseffel, Paál Árpáddal és Zágoni Istvánnal, hogy megpróbálunk csinálni egy kiadót. Azt terveztük, hogy csak erdélyi könyveket, színvonalas, értékes szépirodalmat jelentetünk meg. Persze, a munkát üzleti tervezetésnek kellett megelőznie. Arra gondoltam, hogy amatőr kiadást csinálunk, minden könyvbe névre szóló ex librist ragasztunk, és a kötetek végén kinyomtatjuk az előfizetők névsorát. Nemcsak az irodalom iránti érdeklődésre és a könyvek szeretetére építettünk, hanem az emberi hiúságra is.

Nekem voltak nyomdai tapasztalataim, és volt egy névsorom azokról, akiknek az érdeklődésére lehetett építeni. Kikalkuláltam, hogy ha tízíves könyveket adunk ki, kétszáz amatőr előfizetővel meg tud indulni a vállalkozás. Felhívást bocsátottunk ki. A sztánai kézinyomdán nyomtuk, mind a hatan aláírtuk, és elküldtük azoknak, akiknek előfizetésére számítani lehetett. Várakozásunkat meghaladó módon 250 előfizető jelentkezett. Meg lehetett indítani a kiadót. Weisz Sándor, a kolozsvári Lapkiadó igazgatója hitelezett nekem váltóra annyit, amennyiből a papírt beszerezhetjük, a nyomdaszámlát kifizethettük. Egy év múlva már a saját lábunkon álltunk, betéti társaságot alapítottunk, volt tőkénk és volt hitelünk. Egyszer kerültünk csak bajba, 1931-ben, a gazdasági világválság idején, midőn a bankbetétek megszűntek, és 50 000 lej forgatókénk úszott el. Nem volt papírra pénzünk. Féltünk, hogy abba kell hagyni a könyvkiadást. Ekkor egy barátom, Sebők Elek, kolozsvári fás hitelezett 10 000 lejt, amiből papírt tudtunk vásárolni.

Ezután minden rendben ment. Húsz éven át készpénzfizetők voltunk. Minden költséget az előfizetésekből, a könyvek árából teremtettünk elő. Sem a banktőkéből, sem Bánffy Miklóstól vagy Kemény Jánostól nem kaptunk támogatást. Nagy tételekben, olcsón vásároltunk péterfalvi papírt, és minden évben árveréssel adtuk ki a nyomdáknak a munkát. Nekünk, persze, nem volt nagy iródnak, tekintélyes létszámú szerkesztőségünk és kiadóhivatalunk. Egy íróasztal a nyomdában: ez volt a szerkesztőség és a kiadóhivatal. Én voltam az igazgató, Kádár Ilus, Kádár Imre húga, Kovács László későbbi felesége volt a kiadóhivatali titkár, az expedíciót grátisz csinálta a nyomda. Később Kovács László lett a Szépmíves Céh lektora. Rá azért volt szükség, mert közben megindult az Erdélyi Helikon, és oda is kellett valaki. Ekkor már volt egy altisztünk is. Valamennyien sokat dolgoztunk, sokat leveleztünk az olvasókkal, javaslatokat is kaptunk tőlük. Volt munkánk elég.

— A Céh vállalkozását egy demokratikus párt: a Magyar Néppárt és egy lap: a Vasárnap alapítása előzte meg. Hogyan illeszkedik e kezdeményezések sorába a könyvkiadó? Hogyan felelt ez a vállalkozás a romániai magyar nemzetiség igényeire?

— A Néppártról és a *Vasárnapról* már beszéltem a múltkoriban.* Elmondtam, hogy megbuktam mint politikus. A politikára csak ráfizettem. A párt- és lapalapítás után ezért jött a kultúrmunka. Itt találtam meg igazán a magam lehetőségeit. És persze élni is kellett valamiből, a családot is el kellett tartani, újságírónak meg nem akartam beállni. Erdélyben akkor könyvek kellettek, szépirodalom. Nehéz dolga volt akkor az írónak. Áprily, emlékszem, maga gyűjtötte az előfizetőket verseskötetekre. Az írók kis nyomdákkal állapodtak meg, előfizetési ívekkel járták ismerőseiket, a barátaik segítettek előfizetőket gyűjteni. Tamási Áron első novelláskötete is úgy jelent meg, hogy kolozsvári menyasszonya gyűjtötte az előfizetéseket. Ő akkor Amerikában tartózkodott. Én rajzoltam meg könyvének címlapját, s tárgyaltam a nyomdával is.

Szükség volt tehát könyvkiadóra, méghozzá függetlenre, mert az egyetlen erősebb vállalkozás, a Minerva, a tőkés és egyházi konzervatív körök kezében volt. Ez a független, irodalmi érdeklődésű könyvkiadó lett az Erdélyi Szépművészeti Céh. A Céh az irodalom és az írók érdekében működött, és csak fennmaradásának biztosításáért, mintegy önvédelemből alkalmazott üzleti szempontokat.

— *Egy régebbi, Huszár Sándornak adott nyilatkozatában Ön a következőket mondja: „Minden jött magától, mindig az események szabták meg, hogy mit kell csinálnom, hová kell állnom.” A Céh alapítása is így következett volna?*

— Igen. A könyvkiadás a történelem és az olvasóközönség igénye volt. A folyóiratok nem mentek, sorra megbuktak mind. Még a pesti *Nyugatra* is ráfizettek a vállalkozók, pedig ez sokkal nagyobb olvasóközönségre számíthatott. Erdélyben addig élt egy folyóirat, ameddig futotta abból a pénzből, amit a tőkéből, a mecénástól kapott. Ahogy kifogyott az alaptőke, a hitel, megbukott a lap. Így járt a marosvásárhelyi *Zord Idő* is. A könyv iránt viszont érdeklődés mutatkozott, a könyvre szükség volt, a könyvet megszerezték és megőrizték az emberek. Közvetlen tapasztalatom, hogy Erdélyben van jó közönség, amely, ha megbízik a kiadóban, vállalja a vásárlást, sőt az előfizetést. Azt is tudtam, hogy sokan keresik az amatőr könyveket. Erre az érdeklődésre és erre a könyvszeretetre lehetett építeni.

— *Önnek már a Céh alapítása előtt is voltak könyvkiadói, könyvnyomtatói tapasztalatai. Hogyan alapította sztánai nyomdáját, milyen könyveket állított ott elő?*

— Ahhoz, hogy nyomdát csináljak, megvolt az ambíció és megvolt a nyomorúság is. Meg kellett élnem valamiből. Nyáron Sztánán műveltem a földet, télen könyveket csináltam. A család is dolgozott. A könyv azelőtt is „hobbym” volt, kedvenc szenvedélyem. De ez inkább iparművészeti szenvedély volt: a könyvgrafika érdekelt. Sztánán egész kis nyomdát rendeztem be. Azelőtt minden irodában, hivatalban „kopírkönyvet” használtak. Akkor még nem volt írógép. Ebben a könyvben sajtolás útján nyerték a szöveg másolatát. Nekem is volt olyan sajtóm, amellyel előállították a másolatot, még építész koromban. A kis kézinyomdát ennek a könyvnek a mintájára szerkesztettem meg. Sajtót magam csináltam, betűket a Lapkiadó nyomdájából kaptam: cicerót és garmondot. A könyveket laponként nyomtattam, s laponként a könyvgrafikákat: a linóleummetszeteket is.

A sztánai nyomda termékeiben tehát egyaránt szerepelt nyomtatott szöveg és metszetek. Három könyv készült el az idők során. Az első volt 1922-ben az *Erdély kövei*. Ez a könyv 200 példányban jelent meg. Majd az *Atila királrról ének* következett 1923-ban, 400 példányban. Végül 1925-ben, 250 példányban, a *Kalácsa Kalendárium*. Ehhez a kalendáriumhoz Szentimrei Jenő írta az akkor még rimes verseket. Valamennyi könyv igen hamar elfogyott, ma már alig találni meg őket valahol.

* *Korunk*, 1971. 10.

— *Ugy tudom, a Céh első könyvei közé az ön Varju nemzetség című regénye, valamint Kádár Imre, Gulácsy Irén és Ligeti Ernő művei tartoztak. Hogyan került sor ezeknek a könyveknek a kiadására?*

— Midőn a kiadó megalakult, könyvekre, kéziratokra volt szükség. Mi, alapító tagok, mind a hatan vállaltunk egy-egy könyvet. Ebből azonban csak Kádár Imre versei: a *Bújdosó ének*, Ligeti regénye: a *Fel a bakra* és az én *Varju nemzetségem* készültek el. A többiek nem adtak kéziratot. Így került be azután Gulácsy, majd Makkai Sándor könyve, később a váradí írók, a székelyföldiek. A sorozat szerkesztésében nagy szerepe volt annak, hogy minden íróval személyes kapcsolatban állottam. A váradí írókat például Tabéry révén ismertem meg. Így azután lassan kialakult a Szépmíves Céh írógárdája.

— *Milyen könyveket jelentettek meg még a Céh két évtizedes fennállása során? Kik voltak a Szépmíves Céh író-felfedezettjei?*

— A Szépmíves Céh húsz esztendő alatt, 1924 és 1944 között, körülbelül 160 könyvet adott ki. Az írókat általában személyesen ismertük, a kéziratokról gyakran beszélgettünk baráti társaságban, kávéházi asztaloknál. A beérkezett munkákat általában Kovács László olvasta el először, majd én döntöttem a kiadás felől. A Céh-nél jelentek meg az *Erdélyi Helikon* írói. Így Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Szentimrei Jenő, Bartalis János, Dsida Jenő, Szemlér Ferenc versei, Molter Károly, Kuncz Aladár, Berde Mária, Makkai Sándor, Tabéry Géza, Tamási Áron, Nyíró József, Szántó György, Bánffy Miklós, Kemény János és Asztalos István regényei. A Szépmíves Céh fedezte fel például Karácsony Benőt, Hunyady Sándort.

Elsősorban szépirodalmat jelentettünk meg, de megpróbálkoztunk mással is: így kiadtuk Pálffy János és Barabás Miklós emlékiratait, Makkai Sándor több tanulmányát, Bánffy visszaemlékezéseit, Vásárhelyi Z. Emil tanulmányait erdélyi magyar művészekről, az *Erdélyi csillagok* című kétkötetes tanulmánygyűjteményt az erdélyi magyar művelődéstörténet nagy egyéniségeiről. A Céh sorozatán kívül jelent meg Szerb Antal magyar irodalomtörténete és Kádár Imre román drámafordítás-kötete.

— *Hogyan történt a román és a szász irodalom néhány művének kiadása? A Kádár Imre-féle román drámaavogatásra és Meschendörfer Coronájára gondolok.*

— A Kádár-féle román drámafordítások nagyon szép, művészi köntösben jelentek meg, de nem a Céh sorozatában. Szerettünk volna kiadni román írókat is, de ehhez kész fordítások kellettek volna. Ion Chinezu például jó barátunk volt, többször is részt vett a marosvécsi találkozón. Az erdélyi magyar irodalomról írta doktori dolgozatát. Meschendörfer *Corona* című szép erdélyi regényét nekem kellett lefordítanom. Ővele is hasznos kapcsolatunk volt, még az *Erdélyi Helikon* és a *Klingsor* közös találkozójáról, például a szász írók 1928-as kolozsvári és a magyarok 1929-es braszói felolvasásairól. A regény lefordítását én javasoltam, s minthogy nem akadt válalkozó, lefordítottam magam.

— *Ismeretes, hogy a Céh kétfajta könyvsorozatot hozott forgalomba: egy amatőr és egy népszerű sorozatot. Milyen eredményeket sikerült elérni így az olvasóközönség megszervezésében?*

— A Szépmíves Céh létezésének fundamentuma az amatőr-sorozat volt. Ez fa-mentes papíron, kötve jelent meg, átlagosan 250-en fizettek rá elő. Előfizetőink, még a nehéz időkben is, kivétel nélkül teljesítették vállalt kötelességüket. A népszerű kiadást félfamentes papíron, fűzve adtuk ki. Ebből is párszáz példány készült, amennyire szükség volt. Nagy részük könyvkereskedésekbe került, de erre is lehetett előfizetni. Több példányt küldtünk ingyen a nagyobb erdélyi könyvtáraknak, Kolozsvárnak, Sepsiszentgyörgynek. Érdekes, hogy az amatőr-előfizetők tábora hogyan

alakult át az idők során. Először talán ha két mágnás volt közöttük, többségükben polgárok, kereskedők, iparosok, ügyvédek, orvosok voltak. Később több mágnás került az előfizetők közé. A népszerű sorozat azonban nagyon sokfelé eljutott, az értelmiségi és a szegényebb rétegekhez is.

— *A Szépmíves Céh általában a marosvécsi Helikon könyveit adta ki. Kiadója volt az Erdélyi Helikon című folyóiratnak is. Hogyan alakult a kiadóvállalat és az íróközösség viszonya?*

— Más volt a Szépmíves Céh, és más a marosvécsi Helikon. Azok voltak a helikonisták, akiket Kemény János meghívott. A vécsi névsor több alkalommal is megváltozott. 1926-ban a vécsi találkozó résztvevői kijelentették, hogy szükség van egy magas irodalmi színvonalú folyóiraatra, amely a Helikon eszméit fejezi ki. A Szépmíves Céh azonban csak 1928-ban vállalhatta el a nagy anyagi áldozattal, állandó ráfizetéssel járó folyóirat kiadását. A találkozón egyszer javasolták, hogy az íróközösség vegye át a könyvkiadót. A Helikon azonban nem volt szervezet, csak baráti társaság. Én azt javasoltam, hogy a helikonisták mint tagok lépjenek be a kiadóba, fizessenek be 10—10 000 lejt, és legyenek a betéti társaság rendes tagjai. A befizetendő összeget levontuk volna a későbbi honoráriumokból. Ennek a javaslatnak azonban nem volt eredménye. Az írók különben többször elégedetlenek voltak a Szépmíves Céh dolgaival. Nagyobb beleszólást akartak az ügyek intézésébe. De elvégre ez vállalkozás is volt, aminek fenn kellett maradnia, el kellett tartania önmagát.

Ilyen körülmények között alakultak ki viták Marosvécsen Berdével, Tabéryval. Ők ekkor alakították meg az EMÍRt [Erdélyi Magyar Írói Rend], néhány könyv jelent meg itt, de hamarosan megbuktak. Az EMÍR íróinak egy része később a *Helikon*ból is kimaradt. Visszajöhettek volna a Szépmíves Céhhez is, de nem akartak.

Veszekedtünk néha, igaz, de ez nem számít, barátok maradtunk. Sok vitám volt például Tabéryval, de azért a legjobb volt a viszonyunk. Váradon sokat voltunk együtt, nála is szálltam meg.

— *Miben nyilvánult meg a Szépmíves Céh irodalompolitikája? Hogyan alakult a kiadóvállalat és a baloldali romániai magyar irodalom kapcsolata?*

— A kiadónak nem voltak politikai fenntartásai, elsősorban a szépirodalmi érték érdekelt. Értékes erdélyi magyar könyveket akartunk kiadni. Természetesen külsőjükben is szép könyveket. Arany János balladáinak Buday György fametszeteivel díszített kiadása elnyerte az év legszebb magyar könyve címet.

Nem zárkóztunk el természetesen a baloldaltól, azt mondtuk, adjatok be jó írásokat. A jobboldal azonban nem szerepelt nálunk. Gyallay Domokos a Minervánál adta ki könyveit. De baloldali íróink többen is voltak: Kacsó, Tamási, Szántó György, a fiatalok közül Szemlér Ferenc. És az irodalmi életen belül, ha vitáztunk is, ez nem érintette a baráti kapcsolatokat. Baráti viszonyban voltam például Gaál Gáborral. Szerettem őt, s azt hiszem, ő is engem.

— *Közel ötven esztendő távolságából hogyan látja, miként ítéli meg a Szépmíves Céh jelentőségét és eredményeit?*

— A megítélés nem az én feladatom. A kritikusok éppen eleget szidják és dicsérik. Helyesek ezek a viták, pró és kontra, végül is ezek tisztázzák a helyzetet. Én magam élvezettel csináltam, amit csináltam. Szükség volt a Szépmíves Céhre, erre vall az is, hogy húsz évig maradt fenn, nem bukott meg. A közönség szerette a Céh könyveit. Nem rossz közönség ez, mindig megmondja a véleményét.